

**TÜRK DİN SOSYOLOJİSİNİN TEMEL SORUNLARI
SEMPOZYUMU**

[11-13 HAZİRAN 2004]

ÇORUM

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
ÇORUM İLAHİYAT FAKÜLTESİ**

GAZİ ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ YAYINLARI NO: 7

BİLİMSEL TOPLANTILARI NO: 2

Tertip Heyeti

Doç. Dr. Fazlı ARABACI

Yard. Doç. Dr. İsmet ALTIKARDEŞ

ISBN 975-507-104-1

Sekreteryä

Ar. Gör. Sefer YAVUZ

Ar. Gör. Adem KORUKCU

Dizgi

Yard.. Doç. Dr. H. İbrahim ŞİMŞEK

Arş. Gör. Sefer YAVUZ

Hazırlık Çalışmaları

Arş. Gör. Sefer YAVUZ

Arş. Gör. Adem KORUKÇU

Arş. Gör. Aygün AKYOL

Arş. Gör. Aytekin ÖZEL

Arş. Gör. Halil KAYIKÇI

Baskı Yeri ve Tarih

Lider Matbaası, Çorum, 2005

Tel: 0364 2123146

Yayımlanan tebliğlerin bütün sorumluluğu yazarlarına aittir. Tebliğler yayıncı kuruluştan izin alınmadan kısmen ya da tamamen bir başka yerde yayımlanamaz veya elektronik ortama aktarılamaz.

İsteme Adresi:

Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi, 19100 Mimar Sinan/Çorum

Tel: 0364 2346358

Fax: 0364 2346357

Web: <http://www.corilaf.gazi.edu.tr>

ANADOLU ALEVİLİĞİNE İDEOLOJİK YAKLAŞIMLAR

Yrd. Doç. Dr. Yahya Mustafa Keskin*

Giriş

Bilindiği gibi, yaklaşık son on, on beş yıldan beri Türkiye’de ve dış dünyadaki hızlı gelişmelere paralel olarak bir takım siyasi, ekonomik ve sosyal değişimler meydana gelmektedir. Bunlarla bağlantılı olarak bazı dinî, etnik ve ideolojik meseleler gündemi işgal etmektedir. Bu durum, dünyadaki değişim rüzgarlarının olduğu kadar, Türkiye’nin kendi tarihsel şartlarının ve dinamiklerinin iç değişimi zorunlu kılmasıyla da bağlantılıdır. Bu süreç, iktisadi ve siyasi alanlarda olduğu kadar, sosyo-kültürel alanlarda daha önceleri tabu kabul edilen bir takım meseleleri Türkiye’nin siyasi ve entelektüel gündemine taşımıştır ki, bu konuların en dikkat çekicilerinden birisi de Alevîlik meselesidir. Nitekim bu süreçte ülkemiz, emarelerini daha çok 1980’lerde gösteren ancak, 1990’lardan itibaren hızlanan ve daha çok “Alevî. uyanışı” veya “Alevî Rönesansı” diye isimlendirilen “kimliğin yeniden inşası” çabalarıyla tanışmıştır.¹

Bu süreçte dikkatimizi çeken en önemli nokta, Alevîliğin ilk kez bu boyutlarda ve çok değişik kesimler tarafından keşfedilmekte oluşudur.² Öyle

* Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Sosyolojisi Ana Bilim Dalı Öğr. Üyesi

1 Türkdoğan, Alevilik sorununu tartışırken, bu sorunu cemaatten cemiyete geçiş süreciyle bağlantılı görür. Ona göre, tüm dünyada cemaatten cemiyete geçerken yıkılan değerlerin yerine ikame edilen ve fertleri birbirine bağlayan manevi unsurların yerine ikame edilen ve daha ziyade ideoloji yüklü belirsiz kültür normları insanlardaki boşluğu dolduramamıştır. Bu ruhsal açlık yeniden din ve milliyetçilik gibi insanları birbirine bağlayan dayanışmalı kimliği canlandırmış, Alevi kültü de bu yeni oluşum karşısında sessiz kalmamış, yeni kimlik arayışı içerisine girmiştir. Orhan Türkdoğan, Alevi Bektaşî Kimliği, Timaş Yay., İstanbul 1995, s.14. Aktay, Aleviliğin yükselişini, bir başka deyişle siyasallaşmasını aynı zamanda siyasal İslam da denilen bir olgunun yükselişiyle izah etmekte ve onu İslamcılığın kuşattığı ve tahkim ettiği sosyal ve siyasal alanlarda bir paylaşımın talep edilmesiyle bağlantılı görür. Yine O’na göre, Aleviliğin kamusal alana bu kadar taşınması, bir dönem Türkiye’nin dinsel siyasi coğrafyasında bir dengeleyici unsur olarak görülerek, belli zamanlarla “öteki” güçlere karşı, özellikle günümüzde “radikal”, “Arap-İran-Cezayir”, “fundamentalist”, “siyasal” gibi nitelemelerle tezahür eden bir İslâm’ın “Türk”, “kültürel”, “insancıl” ve “laik” versiyonunu militanca temsil etmek üzere göreve çağrılmasıyla yakından ilişkilidir. Bkz, Yasın Aktay, *Türk Dininin Sosyolojik İmkânı*, İletişim Yay., İstanbul 1999, s.23,105.

2 Ayhan Yalçınkaya, *Alevilikte Toplumsal Kurumlar ve İktidar*, Mülkiyeliler Birliği Yay.,

ki, söz konusu olgu, özellikle 1990'lı yıllardan itibaren gerek siyasi çevrelerde, gerek görsel ve yazılı basın ve gerekse de akademik çevrelerde çok değişik yaklaşımlar ve birbirinden farklı yorumlarla tartışılan önemli konular arasında yerini almıştır. Hatta son yıllarda Alevilik konusu, sadece ülkemiz gündeminin ön sıralarında yer alan konu olmaktan çıkarak uluslararası ölçekte önem kazanmaya başlamıştır.³

Üzülerek ifade etmek gerekir ki, Türkiye için çok önemli bir mesele teşkil eden bu konu, bu güne kadar Türkiye'de siyasi ve ideolojik bozulmalardan arındırılmış biçimde, bilim çevrelerinden henüz gerekli ilgiyi görmemiş ve bu alan adeta spekülâtif, tarafgir araştırmacıların deyim yerindeyse cirit attığı bir alan haline gelmiştir. Oysa, Ocak'ın da çok haklı olarak belirttiği gibi, Alevilik-Bektaşılık olgusu, her şeyden evvel kuvvetli bir İslâm ilahiyatı, tasavvuf ve tasavvuf tarihi, karşılaştırmalı dinler tarihi, mezhepler tarihi bilgisinin yanında, psikoloji, antropoloji ve hiç şüphesiz sağlam bir tarih nosyonu ve metodolojisine sahip olmayı gerekli kılmaktadır.⁴

Günümüzde geline nokta Alevilik-Bektaşılık konusu, geleneksel formatından daha çok, siyasal, ideolojik ve etnisiteye dayalı bir olgu olarak algılanmaktadır. Bu konuda tarihsel sapırmalar ve yanlış bilgilerle, bilimsel açıdan geçersiz tezlerle ve ideolojik önyargı ve ithamlarla dolu eserler deyim yerindeyse ortada cirit atmaktadır.⁵ Bu eserlerin çoğunda Alevilik, kendi mecrasında ele alınamamakta (veya alınmamakta), ilgili araştırmacılar çok kere kendilerine ilişkin sunumlarını ele aldıkları konu üzerinden sunabilmenin kolaycılığına yönelmektedirler.⁶ Nitekim bu durumu,

Ankara 1996, s.3.

³ Nitekim, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne aday ülke olarak kabul edilmesinden sonra hazırlanan ve 8 Kasım 2000 tarihini taşıyan ilerleme raporu'nda ilk kez Aleviler üzerine yazılan "Görünen o ki, Alevilere karşı resmi tavrda bir değişiklik olmamıştır. Aleviler, özellikle okullardaki mecburi din derslerinden ve ders kitaplarının kendi görüşleri doğrultusunda Alevi kimliğini yansıtmadığından; sadece Sünni camilerinin inşasına ve dini vakıflara parasal destek verildiğinden şikayetçidir. Ne kadar hassas olursa olsun, artık bu konular açıkça tartışılabilir." şeklindeki ifadeler, bunun en önemli göstergesi olarak kabul edilebilir. İsmail Engin, "Türkiye İçin Yeni Şanslar, Olanaklar, Sınırlar ve Avrupa Birliği: Türkiye'de Demokratikleşmenin Önemli Bir Unsuru Olarak Aleviler", *Folklor/Edebiyat*, Alevilik Özel Sayısı-1, C.VIII, Sayı:XXIX, 2002/1, s.208.

⁴ A. Yaşar Ocak, *Türk Sufiliğine Bakışlar*, İletişim Yay., Ankara 1996, s.200.

⁵ A.Yaşar Ocak, "Türkiye'de Alevilik-Bektaşılık Araştırmalarında Tarihi Bozma, Yaklaşım ve Tarihsel Perspektif Yanlışları" <http://www.alevi.org.au/html/26/04/2004>

⁶ Necdet Subaşı, "Modern Alevilik: Sınırları Zorlayan Söylem Arayışları", *İslâmiyât*, C.4, Sayı:4, ekim-aralık 2001, s.151.

ülkemizde özellikle 1990'lı yıllardan beri, Alevîlik-Bektaşîlik üzerine sayısı günden güne giderek artan süreli ve süresiz yayınlarda daha açık bir şekilde gözlemlemek mümkündür. Öyle ki, söz konusu yayınların bolluğuna rağmen, bunların bir çoğu, söz konusu olgunun tarihsel, dinî, siyasi ve kültürel arka planını göremeyen veya görmemezlikten gelen, pek çoğu akademik birikim ve bilimsel yöntemlerden yoksun kişilerce kaleme alındığı için, kendi ideolojik veya siyasi görüşleri perspektifinde yüzeysel ve spekülâtif açıklamalarla dolu olup, bir çok çelişkiler, genellemeler, indirgemeler, yanlış bilgilendirmeler ve saptırmalardan⁷ öteye geçememektedirler. Burada en vahim olan şeylerden birisi, genelde, konu üzerine yapılan çalışmalarda, pratikteki Alevîlik(ler)le kurgulanan Alevîlik(ler) birbiriyle karıştırılmakta ve konuya farklı çevrelerden yaklaşanların analizleri, nesnel veya objektifliklerini ortaya çıkaran bir araç olarak kullanmak yerine saldırı ya da savunmaların işlevsel bir mekanı hâline getirilmektedir ki, bu da, günümüzde ülkemizde, en çok muhtaç olunan birlik ve hoşgörü içinde yaşama atmosferine zarar vermektedir.

Anlaşılan o ki, Alevîliğin niteliği, hem Alevîler arasında hem de araştırmacılar arasında tartışma konusu olmaya ve bu konuda birbirinden pek çok farklı tezlerin ortaya çıkmasına devam edecek gibi görünmektedir. Ancak burada hemen şunu belirtelim ki, bu konudaki tezler oldukça fazla ve birbirinden farklı olup, başlı başına lisans üstü çalışmalarına konu olabileceğinden biz, bu tartışmalar içinde daha çok ön plana çıkan ve Alevîliğe ideolojik açıdan yaklaşan tezlerin ön plana çıkanları üzerinde duracağız. Bunu yaparken de, bu yaklaşımların Alevî toplulukları üzerinde bıraktığı tesirleri, bizzat araştırmaya tabi tuttuğumuz bir kırsal kesim Alevi topluluğu örnekleminde yola çıkarak ortaya koymaya çalışacağız. Ancak, burada Alevîliğin ideolojik algılanmasına geçmeden önce, geleneksel idrak ediliş tarzı üzerinde durmanın faydalı olacağı kanaatindeyiz.

1. Alevîliğin Geleneksel İdrak Ediliş Tarzı

Bu idrak tarzında Alevîlik, İslâm'ın farklı bir algılanışı, İslâmî bir mezhep veya tarikat ya da İslâm'ın özü⁸ kabul edilmektedir. Olgunun bu

⁷. Sönmez Kutlu, *Din Anlayışında Farklılaşmalar: Türkiye'de Alevîlik Bektaşîlik*, DİB. Yay., Ankara 2003, s.37-39.

⁸ Zelyut'a göre, Alevilik İslâm'ın özüdür. Aksini söyleyenler onun İslâmîyetle olan ilişkisini keserek kaynağını ve kökünü kurutmak isteyenlerle aynı konuma düşer. Rıza Zelyut, *Alevîler Ne Yapmalı?*, İstanbul 1993, s.121-122.

şekilde algılanmasında bir takım akademisyenler⁹ ile sağduyu sahibi Alevî önde gelenleri¹⁰ ve Alevî örgütlenmeleri gelmektedir. Bu idrak tarzına göre, Türkiye’de “Alevî” kavramıyla, Hz. Peygamberden sonra Hz. Ali’nin halifeliğini ve imamlığını tanıyan, Allah’ı, Hz. Peygamber’i ve Hz. Ali’yi beraber seven, O’nun soyuna gönülden bağlı olanlar kast edilmektedir.¹¹ Bu anlayışın temelinde Allah inancı, Hz. Muhammed’e bağlılık, Hz. Ali ve Ehl-i Beyte karşı muhabbet vardır. Nitekim bu muhabbeti Yunus Emre şöyle dile getirmektedir:¹²

Ol Allah’ ın Habibi, dertlilerin tabibi
Enbiyalar serveri, Resul Muhammed yatur
Hayber kalasın yıkan, kafiri od’a yakan
Şahinler gibi bakan, Ali gibi er yatur
Ata onâ gülleri, Kur’an okur dilleri
Fatmana oğulları, Hasan, Hüseyin yatur

⁹ Örneğin, Türk sosyolojisinin önemli temsilcilerinden biri olan Mehmet Eröz, Türk sosyal yapısının ve Türk millî bütünlüğünün en hassas meselelerinden biri olarak gördüğü Aleviliği, Anadolu’yu kaş kaş dolaşmak suretiyle katılımcı gözlem metoduyla araştırmış, sonuçta onun Müslümanlık, İslâm tasavvufu ve Türk Töresi olmak üzere üç kaynağının olduğunu vurgulamıştır. Mehmet Eröz, *Türk Dini (Gök Tanrı İnancı) ve Alevilik Bektaşilik*, İstanbul 1992, s.141. Eröz bir başka yerde, töreleri, günlük yaşayışları, deyişleri, nefesleri, sazları ve sözleri ile Alevî ve Bektaşilerin Türk kültürünün en güzel yanlarını özlerinde muhafaza eden gruplar olduğunu belirtmiştir. Mehmet Eröz, *Türkiye’de Alevilik ve Bektaşilik*, Kültür Bak. Yay., Ankara 1990, s.418. E. Ruhi Fırlalı’ya göre Alevilik, “Bektaşî kültür ve edebiyatının ağır bastığı bir İslâmî inanç ve yaşayış biçimi ile Türkmen kültürünün ve İslam öncesi inanış ve yaşayış biçiminin iç içe girmiş şeklidir.” Ethem Ruhi Fırlalı, *Türkiye’de Alevilik Bektaşilik*, İstanbul 1994, s.15; “Alevilik Bektaşilik Üzerine”, *Türk Yurdu*, Alevilik Özel Sayısı, C.14, Sayı:88, s.6. Kutlu’ya göre Alevilik ve Bektaşilik, “diğer sufi oluşumlar gibi varlığını İslam’a borçlu olan, gücünü ve heyecanını ondan alan dinî-kültürel ve mistik-ahlaki bir harekettir.” Sönmez Kutlu, “Aleviliğin Dinî Statüsü: Din, Mezhep, Tarikat, Heterodoksi veya Metadoksi”, *İslâmiyât*, C.6, Sayı:3, 2003, s.54.

¹⁰ Örneğin B. Noyan’a göre Alevilik, Hacı Bektaşî Veli vasıtasıyla Yesevi ve Kalenderi gibi Türk tasavvuf kurumları ile Vahdeti Vücut inanışı yanında, Türk geleneği ile yaşayan bir mümin Müslüman topluluğudur. Bedri Noyan, *Bektaşilik Alevilik Nedir*, İstanbul 1987, s.610.

¹¹ Alevî kavramı, İslâm Tarihi ve tasavvuf Edebiyatında, “Hz. Ali’ yi sevmek, saymak ve her hususta ona bağlı olmak” şeklinde kullanılmıştır. Sözlük anlamının dışında “Alevî” tabiriyle, Hz. Ali’yi en üstün sahâbi olarak görmek ve O’nun, Peygamberden sonra Allah’ın ve Hz. Peygamber’in tayini ile halife olması gerektiği şeklindeki inanca sahip olma kastedilmektedir. Ethem Ruhi Fırlalı, *Türkiye’de Alevilik Bektaşilik*, s.7

¹² röz, Türkiye’de Alevilik Bektaşilik, s.40.

Alevîliğin bu şekilde algılanmasına daha çok, 50 ve daha yukarı yaştaki Alevî toplum üyelerinde rastlanmaktadır. Geleneksel idrak ediliş tarzında Alevîlik, gerek tanımlanmada ve gerekse de Alevîlikten ne anlaşıldığı hususunda özellikle genç ve orta kuşaktan olan ve daha çok, eğitilmiş grup üyelerine göre büyük farklılıklar arz etmekte; olgu daha çok İslamî formlar ve eski Türk dinî öğeleriyle özdeşleştirilerek açıklanmak istenmektedir. Öyle ki, geleneksel Alevîlik anlayışına mensup olanlarla yaptığımız görüşmelerde hemen hepsi, Alevîliği İslâmî bir mezhep veya tarikat ya da İslam'ın özü¹³ kabul etmek suretiyle onu, İslâmî daire içerisinde gördüklerine dair sıkça vurgu yapma gereğini duymuşlardır. Söz konusu grup mensupları, ideolojik Alevîlik mensuplarıyla, aralarında ciddi ayrımların olduğunu belirterek, ideolojik Alevîliğe mensup olanlarla aynı Alevîlik anlayışında buluşamayacaklarını vurgulamışlardır. Bu konuda kendisiyle bir söyleşi gerçekleştirdiğimiz Elazığ Hacı Bektaş Veli Derneği başkanı Ali Çoban'ın: *"Türkiye'de 1960'lı yıllarda Fazişmle birlikte Komünizm modası da yayıldı. Bence, ikisinin de amacı ülkeyi bölmek ve parçalamaktı...Sünni kesim karşısında ezildiğini hisseden ve bunun sonucunda dışlanmışlık psikolojisi yaşayan bir grup Alevî gençleri, terör örgütlerinin özgürlük, barış, kardeşlik ve dayanışma gibi birtakım söylemlerini çıkar yol olarak görüp, bu örgütlere yöneldiler. Bu gruplarla ilişkiye giren gençlerin büyük bir kısmı Dede'leri dışlamaya, aşağılama ve küçümsemeye başladılar. Hatta, bırakın dedeleri, kendilerini dünyaya getiren anne ve babalarını dahi dışladılar. Anne, baba kardeş sevgisi, saygısı kalmadı. Kardeşlik ilişkileri bitti. Bu gençler, Alevîlik kültüründen sıyrılarak âdeta bir robota dönüştüler. Alevîlik felsefesini tanımaz, Alevî geleneğini küçümser tavırları nedeniyle, Alevîliğe en büyük darbeyi bunlar vurdu diyebilirim."* şeklindeki sözleri, bu kesimin, olguya ideolojik yaklaşanlara karşı olan tavırlarını göstermesi bakımından oldukça ilginçtir.

2 Alevîliğin İdeolojik Olarak İdrak Ediliş Tarzı

Son yıllarda Alevî-Bektaşî kimliğinin zayıflamaya yüz tutması gerçeği karşısında aynı kökenden gelen, çoğu yüksek öğrenim görmüş yazarlar, kimliği güçlendirmek için birçok eser telif etmişlerdir. Ne var ki bu yazarlardan çoğu, konuyu ele alırken kendi ideolojik bakışlarını yansıtmışlardır¹⁴. Alevîliğin Marksist, Ateist, Materyalist, Batıcı, Pozitivist,

¹³ Bkz., Yahya Mustafa Keskin, *Değişim Sürecinde Kırsal Kesim Alevîliği: Elazığ Sünköy Örneği*, İlahiyat Yay., Ankara 2004, s.103-104.

¹⁴ İlyas Üzümlü, *Günümüz Alevîliği*, İsam Yay., İstanbul 1997, s.194.

Hümânist, Sosyalist, Lâikçi, Demokratik ve Özgürlükçü hareketlerle özdeşleştirildiği söz konusu eserlerden en çok genç ve yaştaki Alevîler etkilenmektedir. Nitekim, bu tespitimizin en önemli kanıtları, 1980 öncesi daha çok sol veya Marksist ideolojilerle tanışmış bir takım yazarların eserleri ile Kervan (önceki adı Kavga), Pir Sultan Abdal gibi dergiler ile birtakım Alevî sivil toplum kuruluşları (dernek, vakıf ve dergahlar) yetkililerinin açıklamalarında veya bunlar tarafından yayınlanan dergi ve kitaplarda açıkça ortaya çıkmaktadır. Öyle ki bunlarda Alevîliğin "bir yaşam biçimi", "hayat felsefesi" veya "ilerici, devrimci bir eylem tarzı" olduğundan tutunuz, İslâm'la uzak-yakın ilişkisi olmayan "ateist bir felsefe"¹⁵ "etnik bir kimlik" (Kürtlük), "Materyalist, Marksist-Sosyalist ve hümanist bir anlayış", "çağlar boyunca ezilen halk kitlelerinin bir toplumsal başkaldırısı" ile "çağdaş, demokratik, laik ve özgür düşünce biçimi" olduğu şeklinde birtakım tezlerin ileri sürüldüğü görülmektedir. Halbuki Alevîliğin indirgendliği bu kavramlar, Batı toplumlarının 18. asırdan itibaren günümüze kadar gelen süreçte siyasî, toplumsal, iktisadî ve kültürel yönden maruz kaldıkları değişimler sonrasında kazandıkları kavramlardır. Bunun sonucunda Alevîlik, özellikle orta ve genç kuşak Alevîleri tarafından dinî bağlamından daha çok, ideolojik veya siyasî bir bakış açısına göre, geleneksel Alevîliğe taban tabana zıt "ayrı bir din", yahut "bir hayat felsefesi" ve "devrimci, isyancı, yıkıcı bir eylem tarzı" veya "demokratik, laik, özgürlükçü, devrimci, çağdaş bir inanç tarzı" gibi yeni, bir o kadar da farklı bir olgu olarak algılanmaya başlanmıştır. Böylesi bir netice, bir kısım ateist, Marksist, materyalist Alevî yazarların ve Alevî temsilcilerinin, Alevîliği kasten tahrif etmek suretiyle onu, dini muhtevâsından sıyrıp moderniteye yamamış olmalarından ileri gelmektedir. Bu anlayış sahiplerinin söz konusu sunumları neticesinde günümüzde Alevîlik, yukarıda zikredilen bir takım fikir cereyanları ile âdetâ özdeş kılınmak, özüne yabancı değerlere ve kavramlara indirgenmek yahut onlara tercüme edilmek suretiyle aslına yabancılaşmıştır. Alevîliğin esasını teşkil eden dini unsurların "çağdışı mistik düşünceler" diye tarihe gömülmek istenmesi, tarihi kökleriyle bağlarının koparılmasına ve bir takım ideolojilere kurban edilmesine yol açmaktadır.¹⁶

Alevîliğin ortaya çıkışını ve tarihî gelişimini, ideolojik terminolojiyle izah

¹⁵ Ahmet Yaşar Ocak, "Türkiye'de Aleviliğin Sosyo-Kültürel Problemleri Üzerine Bir yaklaşım Denemesi ve Bazı Düşünceler" *Cem*, Yıl 3, Sayı: 31, Aralık 1993, s. 27.

¹⁶ Hayri Bolay, "Günümüz Türkiye'sinde Aleviliğin ve Bektaşiliğin Başlıca Problemleri Üzerine Bir Deneme" *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Gazi Üniv. Yay., Sayı: 13, Bahar 2000, s.137-152.

etmeye çalışan ideolojik yaklaşım mensupları, Alevîliği tanımlamada, geleneksel Alevî yaklaşımından oldukça farklı tezler ileri sürmektedirler ki, bunları tebliğimiz açısından beş başlık altında incelemeyi uygun bulmaktayız.

a. Materyalist, Marksist, Sosyalist ve Kömünist Yaklaşım

Türkiye’de Aleviler 1950’lerden başlayarak, özellikle 1960’lardan itibaren daha da hızlı bir şekilde şehirlere yerleşmeye başladılar. Şehirlerde eğitim seviyesi yükselen gençler, çok geçmeden şehirdeki mevcut sol ideolojilerin de etkisiyle dedeleri, dinsel inanç ve pratikleri sorgulamaya başladılar. Bu dönemin Alevîlik üzerinde temelde bıraktığı en önemli etki inanç, âdet ve gelenekten uzaklaşarak, Materyalizm-sosyalizm ve Komünizm gibi kavramların Alevîlikle ilişkilendirilmesi ve hatta özdeşleştirilmeleridir. Alevîliğe giydirilen bu ideolojik gömlek, kısa bir süre zarfında moda olarak, özellikle de üniversite okuyan Alevi gençlik arasında yayılmaya başlamıştır.¹⁷ Sol ideolojiyle beslenen Alevî gençlik, daha sonra onu daha çok ideolojik olarak idrak etmeye başlamış, zamanla buna kendini de inandırmıştır. Hatta bu inanç doğrultusunda tarihî süreç yeniden ele alınıp, bu ideolojiye uygun şekilde yeniden değerlendirme yoluna gidilmiştir. Nitekim, Hacı Bektâşi Veli üzerine 1970’lerden bugüne kadar Türkiye’de yayınlanan kitapların önemli bir kısmı, Alevî-Bektaşî kökenli olup, devrimci sol ideolojiye angaje olmuş kesime aittir.¹⁸

Diyebiliriz ki, ülkemizde Alevîliğin bu şekilde algılanmasının öncülüğünü, eski adı “Kavga” yeni adı “Kervan” olan derginin bir dönem yayın yönetmeni ve TKP’nin eski genel sekreteri olan Veli Dursun (takma adı Rıza Yürükoğlu) ile İsmail Onarlı ve İsmail Kaygusuz gibi yazarlar yapmaktadırlar. Bu idrak tarzına göre Alevîlik, kömünist hareketinin ilk nüvesi olarak görülmektedir. Örneğin, İsmail Kaygusuz’a göre, “Alevîliğin hem Marksizm’e hem de işçi sınıfına büyük gereksinimi vardır. Birincisi, tarihsel amaçlarını günümüz koşullarında yerine getirebilmesi için, ikincisi, Türkiye’nin somutunda ortaya çıkmakta olan büyük tehlikelere karşı Alevîlik tarihindeki onurlu rolü bugün de oynamak istiyorsa işçi sınıfına yaklaşmak, işçi sınıfı ile dost olmak, onunla dayanışmak zorundadır.”¹⁹ Rıza Yürükoğlu

¹⁷ Reha Çamuroğlu, *Günümüz Aleviliğinin Sorunları*, İstanbul 1992, s. 90.

¹⁸ Ocak, *Türk Sufiliğine Bakışlar*, s.150-151.

¹⁹ İsmail Kaygusuz, *Görmediğim Tanrıya Tapmam: Alevilik, Kızılbaşlık ve Materyalizm*, Alev Yay., İstanbul 1996, s.165. Kaygusuz, aynı eserinde Alevîliğin “Materyalizm” temeli üzerine yükselmiş bir inanç olduğunu iddia etmektedir. Bkz, Kaygusuz, *a.g.e.*, s.1.

ise, Alevîlik-Bektaşîlik ile Sosyalizm arasında emeği yüceltmek, paylaşımcılık, sosyal adaletçilik, ortakçı bir düşünceye sahip olmak, kula kulluk yapmaya karşı olmak, katılımcı ve demokratik bir yapıya sahip olmak, kadın-erkek eşitliğini ön plana çıkartmak ve ırk, dil, din ve ulus ayrımına yer vermemek²⁰ gibi benzerliklerin olduğunu iddia etmek suretiyle onları özdeş kabul etmektedir.

Anlaşılan o ki, Alevîliğin bu şekilde sunumu, özellikle orta ve genç kuşaktan eğitilmiş olan Alevîler üzerinde oldukça derin etkiler bırakmaktadır. Nitekim araştırmamız kapsamında bu gruba giren deneklerle Alevîliğin niteliğine ilişkin yaptığımız mülakatlarda da, deneklerden önemli bir kısmının Alevîliği, Materyalist, Marksist veya sol anlayışı ön plana çıkartmak suretiyle tanımlama eğiliminde oldukları tespit edilmiştir.²¹ Bu konuda bir başka tespitimizde, yine bu grupta olanların büyük çoğunluğunun geleneksel Alevîlikte toplumsal ve dinsel hiyerarşinin en üst noktasında bulunan Dedeleri Alevîliğin yaşatılmasında pek de zorunlu olarak görmediklerini; Alevîliğin inanç ve pratiklerinden hemen hemen tamamen habersiz oldukları ya da bunları hiç önemsemedikleridir.

b. Alevîliğin Bir Toplumsal Muhalefet veya Başkaldırı Aracı Olarak Algılanması

Bu gün ülkemizde Alevîlik-Bektaşîlik hakkındaki hemen hemen bütün kitaplarda ve muhtelif dergilerde çıkan yazılarda, İslam tarihini, kelâmı ve mezhepler tarihini bilmeyen ve biraz da önyargıyla hareket eden yazarların en fazla içine düştükleri bir diğer tarihsel perspektif yanılgısı da, Alevîlik ve Bektaşîliğin ezilen halkın, Sünnîliğin ise ezen yöneticilerin din anlayışı olduğu şeklindeki iddiadır.²²

Bu anlayış, Alevîliği "tarih boyunca devam edegelen egemenlerin baskıcı ve sömürücü haksız yönetimlerine karşı onurlu bir başkaldırının tarihi",

²⁰ Bkz, Rıza Yürükoğlu, *Okunacak En Büyük Kitap İnsandır*, İstanbul 1994, s.200-215. Çamuroğlu, Alevîliği, materyalist ya da ateist platforma çekmeye çalışanlardan yakınmakta ve onun bir inanç sistemi olduğunu, metafiziğe dayandığını, dolayısıyla bu tür yakıştırmaların tamamen temelsiz olduğunu ifade etmektedir. Yine O'na göre Alevîlik, solculuk olarak da değerlendirilemez. Zira o, siyasi bir düşüncenin adı değil, dinsel bir inancın ve o inanç çerçevesinde oluşan bir kültürün adıdır. Bkz, Reha Çamuroğlu, *a.g.e.*, s.79-81,122.

²¹ Bkz, Keskin, *a.g.e.*, s.235.

²² Ocak, "Türkiye'de Alevîlik - Bektaşîlik Araştırmalarında Tarihi Bozma, Yaklaşım ve Tarihsel Perspektif Yanılgıları" <http://www.alevi.org.au/html/26/04/2004>

“demokratik ve devrimci bir halk muhalefeti”²³ olarak takdim etmektedir. Alevîliğin 19.yüzyılda yayılan ideolojilerle yorumlanması hatta aynileştirilmesi gayreti ve bu gayretin Alevîliğin inanç boyutuna muhalefet etmek suretiyle yöneltmesini ifade etmek için bir muhalefet aracı olarak Alevîlik ismi tercih edilmiştir. Burada söz konusu olan sadece İslâm dininin Sünnî yorumuna değil, bizzat Alevîliğin de aşkın yorumuna muhalefettir. Dolayısıyla, bu muhalefetin çerçevesini çizen Alevîlik değil, söz konusu ideolojiler olmaktadır. Bu amaç doğrultusunda temele ilahî olan değil, kültür yerleştirilmekte, böylece ilahî olan fâniye dönüştürülmektedir.

Hiç kuşkusuz Alevîliği asıl sorunlu kılan temel eğilim, Marksizmle kurulan duygusal ve ideolojik ortaklıktır. Öyle ki, Alevîlerin varlık taleplerini Marksist söylem üzerinden gerçekleştirme çabası, kendilerini dil, eylem ve zihniyet açısından solla bütünleştiren kimi noktalarda su yüzüne çıkmaktadır. Alevîler, Marksist taleplerin dile getirildiği tezlere öteden beri sahip olduklarına ilişkin sol söylemlerden de etkilenmişlerdir.²⁴ Bu bağlamda, tarihsel karşı çıkış ve isyanların içeriğini bile yeniden oluşturarak Alevîlik geleneksel bir halk hareketi, isyanın ve özgürlük arayışlarının odağı olarak betimlemeye çalışılmaktadır.²⁵ Nihayet bu anlatımlarda Alevîlik, tarihsel tüm halk hareketleriyle ilişkilendirilmekte ve Marksist teori adına ölçsüz bir kolaycılığa gidilmektedir. Bu çerçevede Hz. Ali’den günümüze kadar süren ve Türkler’in daha derin toplumsal kıymetleriyle kolaylıkla örtüşebilen tarihsel kökenleri içinde Alevîlik, her türden iktidar oluşumu karşısında özgün bir direniş mevzii olarak gündeme getirilmektedir.²⁶

c. Alevîliğin Bir Yaşam Tarzı veya Yaşam Felsefesi Olarak Algılanması

Alevîliği bu şekilde algılayan gruptan olanlara göre Alevîlik, bir inanç, bir mezhep değil, “bir hayat biçimi” veya “hayat felsefesidir”. Tanrı’yı insana indirgeyerek insanı “insanüstü”nün baskısından kurtarıp yücelten, Tanrı’yı insan seviyesine indiren, insanlaştıran bir çağdaş düşünce tarzıdır.²⁷ Bu

²³ Cemal Şener, *Alevilik Sorunu Üstüne Düşünceler*, İstanbul 1994, s.25. Alevîliği aynı şekilde algılayan bir başka yazar Özkırmırlı da, bu konudaki anlayışını yazdığı esere başlık olarak vermiştir. Bkz, Atilla Özkırmırlı, *Alevîlik-Bektaşîlik: Toplumsal Bir Başkaldırının İdeolojisi*, Cem Yay., 4. Baskı, İstanbul 1998.

²⁴ Kehl-Bodrogi, Krisztina, “Tarih Mitosu ve Kolektif Kimlik”, (Çev. T. Bora), *Birikim*, Ağustos 1996, Sayı:88, s. 55’den naklen Subaşı, *a.g.m.*, s.158.

²⁵ Martin Van Bruinessen, *Kürtlük, Türklük, Alevilik*, İletişim Yay., İstanbul 2000, s.120.

²⁶ Subaşı, *a. g.m.*, s.158.

²⁷ A. Yaşar Ocak, “Alevîlik, Bektaşîlik Gerçeği ve Bazı Tezler”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı:31,

grubun önde gelenleri olarak Fuat Bozkurt, Baki Öz ile İ. Zeki Eyüboğlu'nu verebiliriz. Nitekim Bozkurt Alevîliği, "bir inanç akımı niteliğinde olsa da, daha çok bir yaşayış biçimi" olarak nitelerken;²⁸ Öz, Aleviliğin din, mezhep, tarikatçılık ve ulusçuluk olamayacağını, onun kendi bağlamında ve kendi özgün koşullarında bir düşünce ve yaşam biçimi olduğunu savunmaktadır. Yine ona göre Alevîlik, Temelini ve kaynağını İslâm'dan alan bir yorumdur. Ancak, aynı zamanda Orta Asya, Ortadoğu, Anadolu ve Balkan kültüründen de etkilenmiştir.²⁹ İ. Zeki Eyüboğlu ise, Alevîliği "bir düşünce akımı" ³⁰ olarak tanımlar.

Ocak'a göre, Alevîliği bir "yaşam biçimi" veya "yaşam tarzı" şeklinde anlamsız, tarihten ve bu günden kopuk bir biçimde algılayarak koyu bir mistik karakter sergileyen yapısına taban tabana zıt bir tarzda takdim etmek isteyen bu tez, en azından öteki tezler kadar temelsiz ve gerçek dışıdır. Ayrıca bu tezin amacı, Alevîliği ateizm platformuna çekmek suretiyle onu Müslüman kimliğinden soyutlamaktır. Alevi kökenli olmayan bir takım eski Marksist çevreler, bu tezi özellikle işleyerek Alevîliği Türkiye'de Sünniliğe karşı kullanmak istemektedirler. Onların bu amacı, da bu yolla Türkiye'de Sünnî-Alevî gerginliğini sürekli canlı tutabilmek, böylece İslam'ın yerine ateizmi hakim kılabilmehtir.³¹

Aleviliğin söz konusu algılama şeklinde sunumunun etkilerini araştırmaya konu yaptığımız toplum üyelerinin özellikle genç ve orta kuşaktan olanları üzerinde gerçekleştirdiğimiz mülakatlardan ve anket sonuçlarından da tespit etmiş bulunmaktayız. Nitekim, araştırma kapsamında kendilerine "Alevîlik-Bektaşîlik sizce daha çok hangi anlama gelmektedir" şeklinde sorduğumuz soruya, 21-30 yaş arası deneklerin %52,7'si, 20 ve daha altı yaşlardaki deneklerin % 47,6'sı ve 31-40 arası deneklerin de %20'si "bir düşünce ve yaşam biçimi" şeklinde cevap vermişlerdir.³²

Kasım-Aralık 1994, s.117.

²⁸ Fuat Bozkurt, *Aleviliğin Toplumsal Boyutları*, İstanbul 1990, s.10.

²⁹ Baki Öz, *Aleviliğin Tarihsel Konumu*, İstanbul 1995, s.9-12.

³⁰ İ. Zeki Eyüboğlu, *Alevilik-Sünnilik-İslam Düşünces*, İstanbul 1989, s.27.

³¹ Ocak, "Alevîlik, Bektaşîlik Gerçeği ve Bazı Tezler", s.119.

³² Bkz, Keskin, a.g.e., s.103-104. Bu konuda ilginç bir tespit te, Arabacı tarafından Alevilik ve Sünniliğin sosyolojik boyutlarını çorum örneğinde ele alarak incelediği araştırmada ortaya konmuştur. Öyle ki, araştırma kapsamında ankete katılan Alevi deneklerin %25,2'si Aleviliği "bir tür dinî yaşam şekli" olarak algıladıklarını ifade etmişlerdir. Bkz, Fazlı

d. Alevîliğin Etnik Kimlik Olarak İdrak Edilmesi(Marjinal Grup İdeolojisi)

Günümüzde Anadolu Alevîliğine bir yaklaşım tarzı da, söz konusu olgunun etnisiteye dayandırılmasında kendini göstermektedir ki bu anlayış, Alevîliği daha çok Kürt etnik kimliği içinde tanımlama ve sunma gayreti içerisinde.

Alevîliğin etnik bir kimlik olduğunu iddia eden veya ona etnik bir kimlik kazandırmak isteyen bu yaklaşımın Alevîliği tanımlaması da farklı olmuştur. Bu yaklaşımda Alevîlik, ırkî bir temel üzerine oturtulmakta ve eski Kürt dini olarak kabul edilen Zerdüştlüğün bir devamı şeklinde sunulmaya çalışılmaktadır. Alevîliğe bu şekilde yaklaşanların önde geleni Cemşid Bender'dir. Bender'e göre Alevîlik, Kürtler'in eski dini olan Zerdüştilikten doğmuş, Kürt uygarlığının bir ürünüdür. O'na göre, Alevîlik kavramının etimolojik izahı şöyle yapılmaktadır: Alevîlik kelimesinin Ali ile alakası yoktur. Kelime Kürtçe "Alav" kökünden gelir. Türkçe'ye de Kürtçeden geçmiştir. Alevî'deki (i) eki Türkçe'deki (lı-li ve -cı-ci) eklerine muadildir. Alevîlerde ateş, ocak ve kül kutsaldır. Kökeni ise Zerdüştilikten gelir. Alevi sözcüğü ışığı, aydınlığı seven ve ona saygı gösteren kimse demektir. Bu sözü Türkçe'ye çevirdiğimiz zaman onu "Alevci, Alevli, Alevden yana olan" anlamlarıyla deyimlemiş oluruz.³³ Alevîliğin, Kürt uygarlığının bir ürünü olduğunu iddia eden Bender iddialarını şu şekilde sürdürür "...O tarihlerde Kürdistan'da Zerdüştlük ve Yezidiliğin uzantıları olarak ortaya çıkan Kürt Alevîliği, cami kurumundaki hoca, müezzin, kayyum gibi din adamlarının karşısında tekke ve dergahlarda Erenler, Pirlar, Dedeler, Babalar, Zakirler, Ozanlar gibi coşku ve cezbe erenlerini yarattı....Alevîliğin temelleri tarih içinde başta Ebu Müslim Horasani, Hallacı Mansur, Ebu'l Vefa, Şeyh Addiy B. Misafir ve Şihabettin Suhreverdi tarafından atıldı. Bu saydığım düşünürlerin tümü de Kürt kökenlidir. Hepsinin de dedeleri Zerdüştinancına bağlıydı..."³⁴

Büradan yola çıktığımızda, Alevîliğe etnisite açısından yaklaşanların amacının, Türk kültürünün asli bir unsuru olan Alevîliği, hem İslâm hem de Türk kültürü ile ilişkisini kesmek suretiyle ideolojik seviyeye indirgemek ve böylece onu farklı amaçlara hizmet edecek bir araç haline getirmek olduğunu

Arabacı, *Alevilik ve Sünniliğin Sosyolojik Boyutları*, Etüd Yay., Samsun 2000, s.141, tablo 21.

³³ Bender, *a.g.e.*, s.93.

³⁴ Cemşid Bender, *Kürt Uygarlığında Alevilik*, Kaynak Yay., İstanbul, 1993, s.409.

söyleyebiliriz. Nitekim, Bender'in Ebu Müslim Horasani, Ebu Hanife ve bunun gibi şahsiyetleri Kürt kökenli göstermeye çalışmak suretiyle konuya tamamen Kürtçülük ideolojisi açısından bakması³⁵ bu görüşümüzü destekler mahiyettedir. Burada dikkatimizi çeken bir diğer önemli şey de, bu yaklaşımın, ayrılıkçı taleplerle 80'li yıllara damgasını vuran politik Kürt hareketinin, özellikle Kürt (Zaza) Alevileri de içine alacak şekilde daha da genişleme arzusunun ön plana çıktığı dönemde yüksek sesle dillendirilmesidir. Ancak, etnik açıdan kendini Kürt kabul eden bazı Alevîlerin, bu hareketin (PKK) saflarında yer alması, özellikle Türk Alevîler arasında ciddi bölünmelerin ortaya çıkmasına yol açmıştır.³⁶

e. Aleviliğin Çağdaşlık, Demokratlık, laiklik ve Özgür Düşünce Biçimi olarak algılanması

Günümüzde Alevîlik-Bektaşîlik, bir kısım önde gelen Alevî aydınları tarafından "çağdaşlık", "demokratlık", "laiklik", "özgür düşünceden yana olmak" ve "demokrat inanç" şeklinde algılamakta ve bu şekilde tam anlamıyla bir spekülasyon konusu yapılmaktadır. Oysa Ocak'a göre bu kavramlar, Alevîlik-Bektaşîlikten çok sonra, 18 ve 19. yüzyıllarda Batı Avrupa'da ortaya çıkmış olup dinler, inançlar ve mezheplerle ilgisi bulunmayan laik, siyasi kavramlardır. Dolayısıyla Alevîliği bunlarla açıklamaya çalışmak, anakronik (zamandışı) ve spekülatif bir yaklaşımdır ve yanlıştır. Ancak, burada şunu ifade etmekte fayda vardır ki, o da şudur: Bugün gerçekten bu kavramlar, Alevî-Bektaşî kesimden Sünni kesimden daha kolay ve daha yaygın bir biçimde yer etmektedir. Ancak bunun sebebi, Alevîliğin bir inanç ve kültür olarak yapısal niteliğinden değil, çoğunluğu temsil eden Sünni kesim karşısındaki pozisyonuyla alakalı sosyolojik ve psikolojik faktörlerden kaynaklanmaktadır. Bir başka deyişle Alevîlik, Osmanlı devrinde devletin Sünnîliğe dayalı resmi ideolojisinin dışladığı toplumsal bir olgu olarak, Cumhuriyet devrinde yeni rejimin bütün saydığımız değerlerini sahiplenmek suretiyle kendini meşru konuma getirmek istemiş ve günümüzde bunu bir ölçüde başarmış gibi görünmektedir. Öte yandan bu iddianın, bir de, 1970'li yıllardan itibaren ortaya çıkan İslamcı akımlarla ilgili bir yönü de bulunmaktadır. Öyle ki, Kemalist ideolojiyi tehdit eder görünen bu akımlar karşısında Alevîlik,

³⁵ Cemal-Sofuoğlu-Avni İlhan, *Alevilik Bektaşîlik Tartışmaları*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1997, s. 138-139.

³⁶ Subaşı, *a.g.m.*, s.158.

kendini bu kavramlarla tanımlamak suretiyle Cumhuriyete sahip çıktığını mesajını vermek istemektedir.³⁷

Sonuç

Görüldüğü gibi, ülkemizin en önemli sorunlarından birisi olarak görülen veya gösterilmek istenen, dinî-sosyal hayatımızın en önemli unsurlarından birisi olan Alevîlik konusunda son yıllarda söylenen ve yazılan onca şeye rağmen bunların çoğu, akademik düzeyden yoksun, bilimsel metot ve yaklaşımlardan uzak olan farklı ideolojik çevreler tarafından kaleme alınmışlardır. Bu gruptan olan yazarların çoğunluğunu, söz konusu olguyu Marksist, Materyalist veya etnisiteye dayalı bir tarih anlayışıyla ele alıp açıklamaya çalışan, eskiden daha çok, Marksist, Materyalist dünya görüşünü benimseyen yazarlar oluşturmaktadır. Şüphesiz böylesi yaklaşımlar, Alevîliğin İslâm ve Türk kültürüyle olan ilişkisini kesmek suretiyle, tarihteki uzlaştırıcı kimliğinden soyutlanmış yeni bir "muhalif Alevi kimliğinin inşası"na hizmet etmek ve böylece zaman zaman yaratılmak istenen Sünnî-Alevî çatışmasını körüklemekten başka bir şeye hizmet etmeyecektir. Bu ise, günümüzde ülkemizde en çok ihtiyaç duyulan sosyal barışa vurulabilecek en büyük darbelerden birisi olacaktır.

Bir sosyolog, sadece içinde yaşadığı toplumun fotoğrafını çeken basit bir fotoğrafçı değildir. Onun esas görevlerinden birisi de, içinde yaşadığı toplumun toplumsal sorunlarına eğilmek ve bunların çözümüne katkıda bulunmaya gayret sarfetmesidir. Böylesi bir manzara karşısında, çeşitli ideolojik çevrelerin söz konusu olgu etrafında bu şekilde bulanıklık yaratma çabalarının önüne geçebilmek ancak, konunun akademik düzeydeki çalışmalarla aydınlatılmasıyla mümkün olabilecektir. Bu noktada Alevîliğin sağlıklı bir şekilde değerlendirilebilmesi için pratik ve realitedeki gerçekliklerden hareket etmek gerekmektedir. Bu amaçla Anadolu Alevîliği saha araştırması çerçevesinde katılımcı gözlem, mülakat ve emik-etik yaklaşım diyebileceğimiz yöntemleri bir arada, çok bataryalı değişken olarak³⁸ ele alınıp incelenmelidir.

Yapılacak araştırmalar, Alevî-Sünnî toplumunun ortak yönlerini ortaya koyan, uzlaşmayı, yakınlaşmayı sağlayan partiler, cemaatler ve ideolojiler üstü, yabancı felsefi görüşlerden uzak, millî çizgide ancak, objektif bilimsel verileri içeren araştırmalar olmalıdır.

³⁷ Ocak, "Alevîlik, Bektaşîlik Gerçeği ve Bazı Tezler", s.117-119.

³⁸ Türkdoğan, *a.g.e.*, s.46.

KAYNAKÇA

- Okac, A. Yaşar, *Türk Sufiliğine Bakışlar*, İletişim Yay., Ankara 1996.
- _____, "Türkiye'de Alevilik-Bektaşilik Araştırmalarında Tarihi Bozma, Yaklaşım ve Tarihsel Perspektif Yanlıları" <http://www.alevi.Org.au/html/26/04/2004>.
- _____, "Türkiye'de Aleviliğin Sosyo-Kültürel Problemleri Üzerine Bir yaklaşım Denemesi ve Bazı Düşünceler" *Cem*, Yıl 3., Sayı: 31, Aralık 1993, s. 27.
- _____, "Alevilik, Bektaşilik Gerçeği ve Bazı Tezler", *Türkiye Günlüğü*, Sayı:31, Kasım-Aralık 1994, s.117-120.
- Aktay, Yasin, *Türk Dininin Sosyolojik İmkânı*, İletişim Yay., İstanbul 1999.
- Arabacı, Fazlı, Alevilik ve Sünniliğin Sosyolojik Boyutları, Etüd Yay., Samsun 2000.
- Bender, Cemşid, *Kürt Uygarlığında Alevilik*, Kaynak Yay., İstanbul 1993.
- Bolay, Hayri, "Günümüz Türkiye'sinde Aleviliğin ve Bektaşiliğin Başlıca Problemleri Üzerine Bir Deneme" *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Gazi Üniv. Yay., Sayı: 13, Bahar 2000, s.137-152.
- Bozkurt, Fuat, Aleviliğin Toplumsal Boyutları, İstanbul 1990.
- Bruinessen, Martin Van *Kürtlük, Türklük, Alevilik*, İletişim Yay., İstanbul 2000.
- Çamuroğlu, Reha, *Günümüz Aleviliğinin Sorunları*, İstanbul 1992.
- Engin, İsmail, "Türkiye İçin Yeni Şanslar, Olanaklar, Sınırlar ve Avrupa Birliği: Türkiye'de Demokratikleşmenin Önemli Bir Unsuru Olarak Aleviler", *Folklor/Edebiyat*, Alevilik Özel Sayısı-1, C.VIII, Sayı:XXIX, 2002/1, 203-222.
- Eröz, Mehmet, *Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik*, Kültür Bak. Yay., Ankara 1990.
- _____, Türk Dini (Gök Tanrı İnancı) ve Alevilik Bektaşilik, İstanbul 1992.
- Eyüboğlu, İ. Zeki, Alevilik-Sünnilik-İslam Düşüncesi, İstanbul 1989.
- Fiğlalı, Ethem Ruhi, *Türkiye'de Alevilik Bektaşilik*, İstanbul 1994.
- Kaygusuz, İsmail, Görmediğim Tanrıya Tapmam: Alevilik, Kızılbaşlık ve Materyalizm, Alev Yay., İstanbul 1996.
- Keskin, Yahya Mustafa, Değişim Sürecinde Kırsal Kesim Aleviliği: Elazığ Sünköy Örneği, İlâhiyat Yay., Ankara 2004.
- Kutlu, Sönmez, Din Anlayışında Farklılaşmalar: Türkiye'de Alevilik Bektaşilik, DİB. Yay., Ankara 2003.
- _____, "Aleviliğin Dinî Statüsü: Din, Mezhep, Tarikat, Heterodoksi veya Metadoksi", *İslâmiyât*, C.6, Sayı:3, 2003, s. 31-54.
- Noyan, Bedri, *Bektaşilik Alevilik Nedir?*, İstanbul 1987.
- Öz, Baki, Aleviliğin Tarihsel Konumu, İstanbul 1995.
- Özkırmırlı, Atilla, Alevilik-Bektaşilik: Toplumsal Bir Başkaldırının İdeolojisi, Cem Yay., 4. Baskı, İstanbul 1998.
- Sofuoğlu Cemal-Avni İlhan, *Alevilik Bektaşilik Tartışmaları*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. Ankara 1997.
- Subaşı, Necdet, "Modern Alevilik: Sınırları Zorlayan Söylem Arayışları", *İslâmiyât*, C.4, Sayı:4, ekim-aralık 2001, s.147-164.
- Türkdoğan, Orhan, *Alevi Bektaşi Kimliği*, Timaş Yay., İstanbul 1995.
- Üzüm, İlyas, *Günümüz Aleviliği*, İsam Yay., İstanbul 1997.
- Yalçınkaya, Ayhan, *Alevilikte Toplumsal Kurumlar ve İktidar*, Mülkiyeliler Birliği Yay., Ankara 1996.
- Yürükoğlu, Rıza, *Okunacak En Büyük Kitap İnsandır*, İstanbul 1994.
- Zelyut, Rıza, *Aleviler Ne Yapmalı?*, İstanbul 1993.